

Značenje političkih odnosa u Bosni i Hercegovini za Dalmaciju*

Saša Mrduljaš

UDK: 32(497.6:497.5 Dalmacija)

Prethodno priopćenje

Primljeno: 20. rujna 2011.

Prihvaćeno: 25. listopada 2011.

S obzirom na zemljopisnu međuovisnost Dalmacije i Bosne i Hercegovine, bosansko-hercegovačke političke prilike za Hrvatsku imaju značenje kao ni za jednu drugu državu. Dok god je Bosna i Hercegovina politički nestabilna na Hrvatsku će se zbog prostornog smještaja njenog dalmatinskog segmenta s pravom gledati kao na zemlju koja je dijelom nestabilne regije. Jednako tako za Hrvatsku bi svoju relevantnost trebala imati činjenica da je još uvijek aktualno pitanje na koji će se način stabilizirati političke prilike u Bosni i Hercegovini. Da se u konačnici može razriješiti tako da bude državom kojoj se interesi prožimaju sa hrvatskim, ali i tako da postane, sukladno svom položaju, prijetnjom hrvatskoj sigurnosti. U priloženom radu politički odnosi u Bosni i Hercegovini opisani su i analizirani upravo u kontekstu njihova geopolitičkog značenja za Hrvatsku. Uz naznaku iz kojeg su političko-povijesnog okvira proizašli; u kom se smjeru razvijaju; što njihov razvoj može značiti za Dalmaciju, odnosno Hrvatsku te što ona može učiniti za stabilizaciju susjedne države, a da istodobno osigura vlastite strateške interese.

Ključne riječi: *Hrvatska, Dalmacija, Bosna i Hercegovina, bosansko-hercegovački Hrvati, međunarodna zajednica.*

Uvod

Problematika neriješenosti nacionalnih statusa i odnosa u Bosni i Hercegovini (BiH) za Hrvatsku ima trostruko političko značenje. Ona je za nju važna u svojoj međunarodnoj dimenziji, stoga što uključuje pitanje pozicija bosansko-hercegovačkih Hrvata te s geopolitičkog aspekta.

* Ovaj članak izrađen je u okviru znanstveno-istraživačkog projekta *Hrvatski identitet i multikulturalnost Mediterana u doba globalizacije* – šifra: 194-1941560-1546.

Nakon raspada Jugoslavije i otvaranja niza ovdašnjih ratnih te kriznih žarišta jedino je bosansko-hercegovački »slučaj« uspio zadobiti i zadržati globalnu važnost. O tome najbolje svjedoči međunarodni angažman u BiH koji traje od 1992. bez naznaka svog okončanja. Budući da su u poratnom razdoblju »brigu« o njoj preuzele međunarodno relevantne institucije te svjetske sile, Hrvatska tek periferno iskazuje interes prema BiH kao državi čija problematika ima refleksije i na globalnoj sceni. U tom su joj smislu stavovi uglavnom sukladni očekivanjima koja od nje imaju odlučujući inozemni čimbenici. Jednako tako ni hrvatska javnost nije posebice senzibilizirana za taj vid bosansko-hercegovačke političke zbilje.

Na teritoriju BiH Hrvati su autohtoni. Riječ je o njihovom domovinskom prostoru koji je nekoć velikim dijelom izravno pripadao Hrvatskoj. S današnjih bosansko-hercegovačkih prostora u najvećoj su mjeri zbrisani tijekom osmanskih navala (seobe, robljenja, pogibije) ili su za osmanske okupacije, posredstvom islamizacije uključeni u tada formiranu muslimansku/bošnjačku zajednicu.¹ Ipak, do okončanja osmanske vlasti nad BiH 1878. otprilike petinu njenog teritorija i stanovništva činili su hrvatski etnički prostori i hrvatski živalj. Taj je omjer zadržan sve do raspada Jugoslavije 1991. To što unutar Hrvatske ne postoji vidljiviji interes za povijesno-etničku odrednicu BiH u hrvatskom identitetu dovoljno govori o postojećoj razini tog identiteta, ali nema izravniji politički utjecaj. No, u Hrvatskoj nema niti uočljivijeg interesa za aktualne pozicije bosansko-hercegovačkih Hrvata, a time niti za tu dimenziju političkog značenja BiH. Stoga je moguće da se u vremenu rapidnog i sustavnog urušavanja njihova političko-pravnog statusa (o)poziciona politika u Hrvatskoj uglavnom svodi na besplodno, formalno te pojedinim prilikama potaknuto deklariranje vlastite opredijeljenosti za ravnopravnost bosansko-hercegovačkog dijela hrvatskog naroda.

Koliki god bilo značenje BiH za Hrvatsku s međunarodnog i nacionalnog aspekta, ipak je umrtvljenost i bezličnost njene bosansko-hercegovačke politike pojavno najzanimljivija u geopolitičkom kontekstu. Doduše, najveći dio Hrvatske, njen zapad, sjever i istok, lociran je, mada velikim dijelom čak i graniči s BiH, izvan sfere koja izravno može biti pogođena nestabilnošću bosansko-hercegovačkih prilika. No, hrvatski jug, odnosno Dalmacija, čini dio istog zemljopisnog okvira kao i BiH. Zapravo, u tom smislu prostornost Dalmacije prirodno je priobalje bosansko-hercegovačke prostornosti. Gledano iz drugog kuta, prostornost BiH je prirodno zaleđe prostornosti Dalmacije. Što je posebice važno, od svoje obalne crte do BiH Dalmacija je, ovisno o točki promatranja »široka« tek između jednog i osamdesetak kilometara. Kod Splita, drugog hrvatskog grada po veličini, neformalnog središta Dalmacije i najvećeg hrvatskog gradskog centra na prostoru jadransko-dinarskog masiva, ta je udaljenost svega trideset i pet kilometara.

¹ Srećko M. DŽAJA, *Konfesionalnost i nacionalnost Bosne i Hercegovine. Predemancipacijski period 1463-1804*, Sarajevo, Svjetlost, 1992; Ive MAŽURAN, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, Zagreb, Golden-marketing, 1998.

S obzirom na zemljopisnu međuovisnost jasno je da za Dalmaciju, time i za Hrvatsku, pitanje političkih prilika BiH ima značenje kao ni za jednu drugu zemlju. Konkretno, dok god je BiH politički nestabilna, na Hrvatsku će se upravo preko Dalmacije s pravom gledati kao na državu koja je dijelom nestabilne regije. Pa kakve god to imalo političke i ekonomske posljedice. Jednako tako za Hrvatsku je važna činjenica da je pitanje na koji će se način stabilizirati političke prilika u BiH još uvijek »otvoreno«. Da se ono u konačnici može »zatvoriti« tako da postane državom kojoj se interesi prožimaju s hrvatskim, ali i tako da postane, sukladno svom položaju, prijetnjom hrvatskoj sigurnosti.

U nastavku rada politički odnosi u BiH bit će opisani i analizirani upravo u kontekstu njihova geopolitičkog značenja za Hrvatsku. Uz naznaku iz kojeg su političko-povijesnog okvira proizašli; u kom se smjeru razvijaju; što njihov razvoj može značiti za dalmatinski dio Hrvatske te što ona može učiniti za stabilizaciju susjedne države, a da istodobno osigura vlastite strateške interese.

Tablica br. 1: *Etničke zajednice i teritoriji u BiH (1991).*²

	nacionalnost (s državljanima koji borave izvan BiH) ³		nacionalnost (bez državljana koji borave izvan BiH) ⁴		veličina etničkih teritorija ⁵	
Hrvati	760.852	17,4%	669.354	16,2%	9.948,99 km ²	19,44%
Srbi	1.366.104	31,2%	1.306.397	31,5%	26.683,03 km ²	52,13%
Muslimani	1.902.956	43,5%	1.847.817	44,6%	14.550,98 km ²	28,43%
Jugoslaveni	242.682	5,5%	319.252	7,7%	-	-
Ostali	104.439	2,45%			-	-
Ukupno	4.377.033	100%	4.142.820	100%	51.183 km ²	100%

1. Povijesno izvorište postojećih političkih odnosa u Bosni i Hercegovini

Temelj državnosti BiH postavljen je za vrijeme Drugoga svjetskog rata i odmah poslije njega. Tada je Komunistička partija Jugoslavije, u sklopu vlastitog projekta federalizacije jugoslavenske države, odlučila uspostaviti i bosansko-hercegovačku republiku. Osnovni razlog formiranja BiH bio je u tome da ona, kao svojevrsan tampon između Hrvatske i Srbije utječe na stabilizaciju hrvatsko-srpskih odnosa.

² Bosansko-hercegovački »Jugoslaveni« najvećim su dijelom potjecali iz kojeg od triju naroda BiH te je u stvarnosti broj i udio tih naroda bio nešto veći od iskazanog na popisu.

³ Jakov GELO, Marinko GRIZELJ, Anđelko AKRAP (priredili), *Stanovništvo Bosne i Hercegovine – narodnosni sastav po naseljima*, Zagreb, Republika Hrvatska – Državni zavod za statistiku, 1995, 9.

⁴ *Građani R BiH na privremenom radu – boravku u inostranstvu*, Sarajevo, R BiH – Državni zavod za statistiku 1994, 7.

⁵ Saša MRDULJAŠ, Veličina etničkih prostora u Bosni i Hercegovini (1991.) i njihova podjela po Daytonskome mirovnom ugovoru, *Politička misao*, 45 (2008) 3-4, 227.

Njihov konfliktni karakter uvelike je proizlazio iz suprotstavljenosti hrvatskih i srpskih državotvornih ciljeva na bosansko-hercegovačkom prostoru. Harmonizacijom odnosa između dvaju najbrojnijih jugoslavenskih naroda valjalo je, pored ostalog, osigurati unutrašnju snagu i dugovječnost same Jugoslavije.

Da bi se pak izbjegla mogućnost da se hrvatsko-srpske relacije unutar same BiH nastave negativno artikulirati te tako »inficirati« i ostatak Jugoslavije učinjene je dvoje. Tijekom prve polovice 20. stoljeća bosansko-hercegovačka muslimanska etnička zajednica bila je izložena hrvatskim i srpskim »nacionalizirajućim« tendencijama kojima se htjelo osigurati hrvatsku ili srpsku apsolutnu većinu u BiH. Pokušaji stvaranja te većine sami su po sebi pogodovali konfliktnom ozračju jer im je krajnji cilj bio stvaranje preduvjeta za državotvorno nadvladavanje »protivničke« strane. Da bi se takvo što dokinulo u »novoj« je Jugoslaviji Komunistička partija usmjerila bosansko-hercegovačku muslimansku zajednicu prema samostalnom nacionalnom razvitku. Time ne samo da je okončano hrvatsko-srpsko nadmetanje oko njezina »nacionaliziranja« već su Hrvati i Srbi trajno izgubili mogućnost stjecanja apsolutne brojčane nadmoći u BiH. Drugi »potez« kojim se trebalo onemogućiti da se bosansko-hercegovački etnički odnosi usmjere u konfliktnom pravcu očitovao se u političko-pravnoj definiciji BiH kao tvorevine svakog od njena tri naroda. Oni su po bosansko-hercegovačkom ustavu iz 1974., donesenom nakon što je 60-ih godina odlučeno da se muslimanska zajednica imenuje nacionalnim imenom »Muslimani« – imali statute konstitutivnih, suverenih i međusobno jednakopravnih naroda.⁶

Naznačenu politiku Komunističke partije naspram BiH vrlo jasno oslikavaju, primjerice, sljedeće dvije izjave Josipa Broza Tita; neprijepornog lidera te stranke i poslijeratne Jugoslavije:

1. iz 1945:

»Narodi BiH čvrsto su pošli putem da izgrade svoju vlastitu federalnu jedinicu – ravnopravnu zajednicu Muslimana, Srba i Hrvata. Ne može biti ni govora da bi sada jedan narod ugnjetavao drugi, da bi izrabljivao druge, nego će svi zajedno, u bratstvu, graditi svoju bolju i sretniju budućnost. A takva BiH jeste zalag za snažnu i veliku Demokratsku Federativnu Jugoslaviju.«⁷

2. iz 1979:

»U toku rata ovdje se vodila ne samo oslobodilačka borba za BiH kao samostalnu republiku. I kod nekih rukovodećih drugova nije bilo jasnog stava u tom pogledu. Ja se tu nisam nikada dvoumio. Govorio sam da BiH ne može pripadati ni ovom ni onom, već narodima koji je od davnina nastanjuju. Uostalom to njima nije nitko poklonio, već su to sami izborili u narodnooslobodilačkoj borbi u kojoj su masovno učestvovali. Bilo je to jedino moguće i sretno rješenje, ne samo za narode BiH, već i za našu zajednicu u cjelini. U prošlosti je BiH uvijek bila kamen spoticanja. S našom narodnooslobodilačkom borbom ona se toga otarasila.«⁸

⁶ *Ustavi i ustavni zakoni*, Informator, Zagreb, 1974, 62, 70, 103.

⁷ Prema: Alija ISAKOVIĆ, *O »nacionaliziranju« Muslimana*, Zagreb, Globus, 1990, 300.

⁸ Prema: Nijaz DURAKOVIĆ, *Prokletstvo Muslimana*, Sarajevo, Oslobođenje, 1993, 122-123.

Međutim, problem je bio u tome što komunistička vlast, ne računajući s mogućnošću vlastitog kolapsa, raspada Jugoslavije i državnog osamostaljenja BiH, nikad nije oblikovala model unutrašnjeg uređenja po kojem bi ona uistinu funkcionirala kao država svojih triju naroda. Modela koji bi adekvatnom regulacijom nacionalnih statusa i odnosa dugoročno osigurao njenu samoodrživost i stabilnost. Što je najgore nije bilo prave volje za njegovim oblikovanjem niti u okolnostima sve izvjesnijeg sloma komunističke vlasti i disolucije Jugoslavije. Nakon demokratskih izbora 1990., stranke koje su preuzele vlast u BiH, tj. bosansko-hercegovački HDZ, bosansko-hercegovački SDS te SDA, nisu ni pokušale ponuditi uređenje koje bi bilo kompatibilno ustavnom određenju BiH i koje bi se temeljilo na kompromisnim rješenjima. Mjesto toga kreirale su međusobno krajnje suprotstavljene, nacionalno-egoističnim kategorijama definirane »ustrojstvene« programe.⁹

Tako u vremenu konačnog urušavanja Jugoslavije, kada krajem 1991. i sama međunarodna zajednica otpočinje pružati podršku državnom osamostaljenju »njenih« republika¹⁰ – srpska strana izražava snažno protivljenje bosansko-hercegovačke neovisnosti te zahtijeva dvije trećine teritorija BiH s krajnjim ciljem njegova pripajanja Srbiji.¹¹ Nasuprot, hrvatska se vladajuća politika jasno očituje za državnu samostalnost BiH te za njeno uređenje kao (kon)federativne države konstituirane od triju, uvjetno rečeno nacionalnih jedinica. Pri tome je za vlastitu jedinicu, po jednostrano formuliranim kriterijima tražila gotovo trećinu bosansko-hercegovačkog teritorija.¹² Muslimani/Bošnjaci bili su za državnu neovisnost BiH te za njeno unitarno uređenje. Takvo uređenje unutar kojeg vlast, a time i političko-pravni identitet BiH ne bi proizlazili iz suverenosti triju bosansko-hercegovačkih etničkih zajednica već isključivo iz suverenosti bosansko-hercegovačkog naroda kao skupa građana, odnosno iz njihove većinske volje.¹³ Budući da su većina bosansko-hercegovačkih građana bili Muslimani/Bošnjaci zahtjev za »građanskom« BiH u osnovi je vodio punoj afirmaciji muslimanskog/bošnjačkog etničkog suvereniteta te gubljenju suverenog statusa drugih dvaju brojčano manjinskih naroda. Realno, daljnjim jačanjem muslimanskih/bošnjačkih brojčanih pozicija zahtjev za unitarnom (»građanskom«) BiH faktički je vodio k tome da

⁹ Opširnije o predratnim pozicijama vladajućih bosansko-hercegovačkih stranaka i njihovom sudnosu kod: Ivica LUČIĆ, *Bosna i Hercegovina od prvih izbora do međunarodnog priznanja*, *Časopis za suvremenu povijest*, 40 (2008) 1, 107-140.

¹⁰ Vladimir Đ. DEGAN, *Hrvatska država u međunarodnoj zajednici*, Zagreb, Globus, 2002, 330-336.

¹¹ Dnevnik *Oslobođenje* (Sarajevo), 13/14. ožujka 1992., 4; Suzan VUDVORD, *Balkanska tragedija*, Beograd, Filip Višnjić, 1997, 210.

¹² Kasim I. BEGIĆ, *Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma (1991-1996)*, Sarajevo, Bosanska knjiga, 1997, 65; Smail ČEKIĆ, *Agresija na BiH i genocid nad Bošnjacima 1991-1993.*, Sarajevo, Ljiljan, 1994, 312; dnevnik *Oslobođenje* (Sarajevo), 26. ožujka 1992., 5.

¹³ Šaćir FILANDRA, *Bošnjačka politika u XX. stoljeću*, Sarajevo, Sejtarija, 1998, 377-383; Mirjana KASAPOVIĆ, *Bosna i Hercegovina. Podijeljeno društvo i nestabilna država*, Zagreb, Politička kultura, 2005, 18; Anto VALENTA, *Podjela Bosne i borba za cjelovitost*, HKD Napredak, Vitez, 1991, 73-74.

ona na cjelokupnoj svojoj prostornosti funkcionira kao muslimanska/bošnjačka nacionalna tvorevina unutar koje su bosansko-hercegovački Hrvati i Srbi bili svedeni na nacionalno-manjinski status.

Sveukupno, artikulacijom prikazanih političkih platformi otvaran je širok prostor da BiH preuzme posve suprotnu ulogu od one koja je bila razlogom njenog utemeljenja. Da, umjesto zemlje koja stabilizira ovdašnje međunacionalne odnose te tako doprinosi umnožavanju vlastitih te potencijala svog okružja, postane generatorom trajne političke destrukcije. U tim okolnostima međunarodna je zajednica bila jedini čimbenik od kojeg se moglo očekivati da na temelju svog autoriteta, arbitrarnog potencijala te podrazumijevane nepristranosti doprinese uravnoteživanju i harmonizaciji međunacionalnih odnosa u BiH. Inicijalno se činilo da će u tome i uspjeti. Kako na korist BiH tako i regije u kojoj se nalazi.

Naime, međunarodna podrška državnoj neovisnosti i cjelovitosti BiH bila je, uz ostalo, uvjetovana prihvaćanjem međunarodnog Cutileirovog plana za njeno unutrašnje uređenje.¹⁴ Uvelike sukladno ustavnoj definiciji BiH kao državi triju konstitutivnih, suverenih i jednakopravnih naroda. Taj je plan predviđao složenu (kon)federativnu BiH konstituiranu od teritorijalno-autonomnih jedinica. Unutar svake od njih pojedini bi narod bio većinski te bi stoga te jedinice, kojima nikad nije određen teritorijalni opseg i raspored, bile nacionalne tvorevine tih naroda. Istodobno je predviđao snažne mehanizme očuvanja njihova multi-etničkog karaktera. Također i podjednaku podjelu vlasti između triju naroda i ujednačenost njihovih uloga u kreiranju političko-pravnog identiteta BiH.¹⁵

S obzirom na to da je preuzimala presudnu ulogu naspram BiH, međunarodna je zajednica svojim početno očitovanim pristupom, utemeljenim na podjednakom uvažavanju i zakidanju pozicija sva tri naroda, uistinu mogla biti smatrana faktorom uz čiju će se pomoć napokon razriješiti pitanje bosansko-hercegovačkih nacionalnih statusa i odnosa. No, na tom je pristupu valjalo ustrajati unatoč svim pokušajima njegove opstrukcije, kako od strane promotora nacionalno-egoističnih koncepcija u BiH tako i od strane pojedinih segmenata same međunarodne zajednice. Nažalost, to se nije dogodilo. Daljnji razvoj događaja doveo je do potpunog urušavanja njenog početnog, uravnoteženog pristupa BiH. U »korist« takvog koji će trajno doprinositi agoniji BiH, njenih naroda i građana te destabilizaciji okolnih država.

Konkretno, vrlo brzo nakon izbijanja rata, već tijekom ljeta 1992. nastaje radikalna promjena međunarodnog stava prema pitanju unutrašnjeg uređenja BiH. Ta je promjena presudno bila potaknuta karakterom srpske agresije, zločinima koji su tijekom nje počinjeni, činjenicom da je ta agresija vodila etno-teritorijalnoj homogenizaciji, da su žrtve srpskih zločina pretežito bili Muslimani/

¹⁴ Dnevnik *Slobodna Dalmacija* (Split): 11. ožujka 1992., 11; 19. travnja 1992., 4; 6. travnja 1992., 15; 7. travnja 1992., 13.

¹⁵ Cutileirov plan (18. ožujka 1992.) te naknadno usvojeni dodatak tom planu (1. travnja 1992.) vidjeti u: Dnevnik *Oslobođenje* (Sarajevo), 19. ožujka 1992., 1; 2. travnja 1992., 1.

Bošnjaci, da ih se stoga nerijetko doživljavalo kao jedine žrtve rata, da je istovremeno na muslimanskoj/bošnjačkoj strani platforma unitarne BiH uspješno prezentirana kao opredijeljenost za multietničku BiH i očuvanje suživota u njoj. Osim toga na promjenu međunarodnog odnosa prema ustrojstvu BiH u bitnome je utjecalo i to što je ona »otpočetka« bila zapadni, euro-atlantski problem, odnosno problem onog dijela svijeta koji je, uvjetno rečeno, kršćanski. Stoga je stav Zapada prema njoj i bosansko-hercegovačkim muslimanima postajao svojevrsnom mjerom za odnose tog istog Zapada i islamskog svijeta; svijeta unutar kojeg istaknute zapadne države imaju izražene interese. Jednako tako, srpska je agresija utjecala i na pojavu stanovitog straha da se podrškom složenoj BiH pruža podrška njenoj etno-teritorijalnoj segmentaciji koja bi u konačnici mogla dovesti do raspada te zemlje i do uspostave male muslimanske države kao potencijalnog uporišta antizapadnih tendencija.¹⁶

U tim okolnostima na Zapadu, posebice u Americi, nastaje široka podrška unitarnoj, *de facto* muslimanskoj/bošnjačkoj platformi koju će se radi stjecanja etičke opravdanosti, a time i njene popularizacije, trajno dovoditi u kontekst potrebe očuvanja bosansko-hercegovačkog multietnicizma i suživota.¹⁷ Jer tim su vrijednostima navodno protivna ona rješenja koja predviđaju njeno složeno ustrojstvo.¹⁸ Bitno je napomenuti da je idejna konstrukcija »unitarno uređenje = očuvanje multietničnosti« svoju protočnost stekla tek u slučaju BiH jer složeno ustrojstvo nije ni u kakvoj opreci sa zahtjevima za očuvanjem multietnicizma i suživota. Zapravo ono se, naročito od strane lijevih i centrističkih političkih formacija najčešće i koristi pri regulaciji odnosa unutar višeetničkih država.

Na primjer, unitarno ustrojenu Kraljevinu Jugoslaviju, koja je bila uređena tako da bi se unutar nje nametnula srpska dominacija, upravo je komunistička partija nazivala tamnicom naroda. Dakle partija krajnje ljevice, partija koja je provela (kon)federalizaciju Jugoslavije, koja je odredila da BiH ima biti državom triju naroda. Zanimljivo je da je i sama međunarodna zajednica zauzela odbojan stav prema srpsko-miloševićevskim unitarističkim tendencijama na nivou Jugoslavije. Tendencijama koje su u ovom slučaju opravdane navodnom srpskom težnjom za očuvanjem multietnicizma i suživota unutar nekadašnje države. U ovom »slučaju« međunarodna je zajednica u unitarizaciji jasno prepoznala instrument nametanja srpske etničke vlasti te je kreirala i ponudila tzv. Carringtonov plan usmjeren na konfederalizaciju Jugoslavije.¹⁹

¹⁶ Mladen ANČIĆ, *Tko je pogriješio u Bosni*, Osijek – Zagreb – Split, Pan liber, 1999, 37, 99-100.

¹⁷ Usp. Saša MRDULJAŠ, Politička dimenzija hrvatsko-muslimanskih/bošnjačkih odnosa tijekom 1992. godine, *Društvena istraživanja*, 17 (2008) 4-5, 847-868.

¹⁸ Muhamed FILIPOVIĆ, *Bio sam Alijin diplomata*, Bihać, Delta, 2000, knj. 1, 205; Samuel P. HUNTINGTON, *Sukob civilizacija*, Zagreb, Izvori, 1997, 355; Mario NOBILO, *Hrvatski feniks – diplomatski procesi iza zatvorenih vrata 1990-1997.*, Zagreb, Globus, 2000, 588; Warren ZIMMERMANN, *Izvori jedne katastrofe*, Zagreb, Globus/Znanje, 1997, 253.

¹⁹ Vladimir Đ. DEGAN, *Hrvatska država u međunarodnoj zajednici*, Zagreb, Globus, 2002, 319-329.

Što je pak pojava međunarodne *de facto* zapadne podrške unitarizaciji BiH značila za nacionalne statute i odnose u BiH? Svakako, moglo se podrazumijevati da će međunarodna zajednica osuditi i sankcionirati one vidove, konkretno srpske i hrvatske politike koji se u realizaciji vlastitih, jednostranih ciljeva služe agresijom i zločinima. No, podrškom unitarizaciji obezvrjeđivan je sam ustavni status hrvatskog i srpskog naroda u BiH. Status koji je priznavan u Jugoslaviji, koji je promovirala KPJ/SKJ i koji je sama međunarodna zajednica prethodno respektirala posredstvom Cutileirova plana. Podrškom unitarizaciji faktički je kriminaliziran svaki oblik djelovanja na konkretizaciji tog statusa. Ne u korist prava koje bi muslimanski/bošnjački narod trebao imati kao jedan od tri konstitutivna, suverena i jednakopravna bosansko-hercegovačkog naroda već radi ostvarenja muslimanske/bošnjačke maksimalističke platforme. Paradoksalno, riječ je o vremenu u kojem su i hrvatska i srpska velikodržavna platforma konačno i s pravom brisane s povijesno-ideološke scene kao ratno poticajne te politički besmislene. Jer Velika Hrvatska (Hrvatska i BiH) i Velika Srbija (Srbija, BiH, Crna Gora, najveći dio Hrvatske) obuhvaćale bi prostore na kojima je Hrvata, odnosno Srba bilo tek oko 50%. S druge strane, međunarodnu je podršku stjecala veliko-bošnjačka platforma takve BiH u kojoj su Muslimani/Bošnjaci 1991. predstavljali čak i manje od 50% stanovništva. No, međunarodna će podrška unitarizaciji BiH u bitnome određivati karakter nacionalnih statusa i odnosa praktički do danas.

Unatoč tome što je ideja unitarne BiH od druge polovice 1992. prevagnula prvenstveno unutar zapadnog, politički najmjerodavnijeg dijela međunarodne zajednice i njene službene politike prema BiH, ipak je tijekom ratnih zbivanja bila teško provediva. Ne samo zbog ovdašnjih protivljenja već i stoga što je imala dovoljno snažnu opoziciju na međunarodnoj sceni. Od onih inozemnih čimbenika koji su svoj interes nalazili u drugačijim rješenjima za BiH.²⁰ S tim u vezi, BiH je ubrzo nakon izbijanja rata izgubila značenje problema koji se ima riješiti prvenstveno u interesu njenih naroda. Da je ostalo samo pri tome, njena se problematika, uza svu složenost bosansko-hercegovačkih odnosa mogla relativno lako razriješiti. No, preko nje su se otpočeli »prelamati« globalnim kalkulacijama određeni interesi drugih država. U tim je uvjetima postalo teško pronaći ne samo odgovarajuće već ikakvo rješenje za BiH.²¹

Stoga je razumljivo da niti Washintonskim niti Daytonskim sporazumom, kojim su okončani ratni sukobi, nisu uspostavljeni adekvatni modeli za strukturiranje nacionalnih statusa i odnosa u BiH. Stoga su se i u poratnom razdoblju, u promijenjenim okolnostima nastavila očekivanja bosansko-hercegovačkog naroda za promjenom tih modela. Nastavili su se i inozemni poticaji onim

²⁰ David OWEN, *Balkanska odiseja*. Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada/Hrvatski institut za povijest, 1998; Paolo RUMIZ, *Maske za masakr*, Zagreb, Derieux, 2000, 163; Brendan SIMMS, *Najsravniji trenutak – Britanija i uništavanje Bosne*, Sarajevo – Beograd – London, Buybook/Helsinki odbor za ljudska prava u Srbiji/The Bosnian Institute, 2003, 31-34, 66, 130-131.

²¹ Međunarodne planove za BiH kao i značajan dio ostale, relevantne dokumentacije vidjeti kod: Miroslav TUDMAN (priredio), *Istina o Bosni i Hercegovini. Dokumenti 1991.–1995.*, Zagreb, Slovo M, 2005.

rješenjima za koja se smatra da najbolje odgovaraju interesima država koje ih potiču. Jednako tako nastavilo se i odmjeravanje inozemnih odnosa snaga koje ne dopušta radikalnije promjene stanja uspostavljenog 1994/95. Može se reći da je BiH polovicom devedesetih tek transferirana iz sfere konkretnog u sferu svojevrsnog hladnog rata.²²

2. Poslijeratni politički odnosi u Bosni i Hercegovini

Bitna značajka poratne bosansko-hercegovačke političke scene jest u tome što je spomenutim sporazumima pitanje nacionalnih statusa i odnosa barem djelomično »dovedeno« u definirani teritorijalni kontekst te što je međunarodna zajednica preuzela odlučujuću ulogu u njihovoj regulaciji. Naime, Washintonkim sporazumom, sklopljenim u ožujku 1994. hrvatski i muslimanski/bošnjački politički predstavnici formirali su Federaciju BiH (FBiH). Njen je nastanak rezultat neuspjeha tadašnje hrvatske politike usmjerene na uspostavu hrvatske jedinice unutar (kon)federativno uređene BiH.²³ Takve koja je po Akcijskom planu EU, koji je prethodio Washintonkim sporazumima, imala zauzimati 17,5% BiH. Budući da je isti plan predviđao 33,5% bosansko-hercegovačkog teritorija za muslimansku/bošnjačku jedinicu, FBiH je u konačnici zauzela 51% bh. prostornosti.²⁴

Sukladno načinu formiranja, koji je polazio od etničke suverenosti Hrvata i Muslimana/ Bošnjaka te svom početnom određenju, FBiH je imala biti okvirom unutar kojeg će biti reguliran hrvatski i muslimanski/bošnjački status u BiH te odnosi između tih dvaju naroda. Tako je u početnom dijelu njenog Ustava, u članku 1., koji je relevantan i u pogledu načina na koji se određivala teritorijalnost FBiH, stajalo i sljedeće:

»Bošnjaci i Hrvati kao konstitutivni narodi, zajedno sa ostalima, i građani Republike Bosne i Hercegovine, ostvarujući svoja suverena prava, preoblikuju unutarnji ustroj teritorija s većinskim bošnjačkim i hrvatskim pučanstvom u Republici Bosni i Hercegovini u Federaciju Bosne i Hercegovine...«²⁵

²² Saša MRDULJAŠ, Hladni rat među narodima BiH, tjednik *Fokus* (Zagreb), 25. listopada 2001., 28.

²³ Muhamed FILIPOVIĆ, *Bio sam Alijin diplomata*, Bihać, Delta, 2000, knj. 1, 301; Predrag LUCIĆ (priredio), *Stenogrami o podjeli Bosne*, Split/Sarajevo, Kultura & Rasvjeta/Civitas, 2005, knj. 2, 48; Mario NOBILO, *Hrvatski feniks – diplomatski procesi iza zatvorenih vrata 1990.-1997.*, Zagreb, Globus, 2000, 562, 577.

²⁴ Kasim I. BEGIĆ, *Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma (1991-1996)*, Sarajevo, Bosanska knjiga, 1997, 157-159; Vesna IVANOVIĆ, *Raspad Jugoslavije i stvaranje Bosne i Hercegovine 1990. – 1995* (doktorska disertacija), Zagreb, Fakultet političkih znanosti, 2000, 233; David OWEN, *Balkanska odiseja*, Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada / Hrvatski institut za povijest, 1998, 289-306; Zdravko SANČEVIĆ, *Pogled u Bosnu. Zapisi veleposlanika*, Zagreb, Naprijed, 1998, 208, 212.

²⁵ *Ustav Federacije BiH* (30.03.1994), http://www.parlamentfbih.gov.ba/hrv/parlament/o_parlamentu/ustavfbih.html (25.07.2011).

Tablica br. 2:

<i>Etnicitet dijela Federacije BiH (oko 19% BiH) koji je bio pod kontrolom HVO-a 1995/96.²⁶</i>				
	1991. ²⁷	2011. ²⁸	1991.	dio FBiH pod HVO-om ²⁹
Hrvati	367.000	370.000	hrvatski etnički teritoriji	63%
Srbi	80.000	20.000	srpski etnički teritoriji	31,7%
Muslimani	107.000	70.000	mus./boš. etnički teritoriji	5,3%
Jugoslaveni	21.000	-		
Ostali	9.000	10.000		
Ukupno	584.000	470.000		100%
<i>Etnicitet dijela Federacije BiH (oko 33% BiH) koji je bio pod kontrolom Armije BiH 1995/96.</i>				
	1991.	2011.	1991.	dio FBiH pod ABiH
Hrvati	243.000	110.000	hrvatski etnički teritoriji	13,5%
Srbi	400.000	50.000	srpski etnički teritoriji	32,6%
Muslimani	1.323.000	1.550.000	mus./boš. etnički teritoriji	53,9%
Jugoslaveni	140.000	-		
Ostali	54.000	30.000		
Ukupno	2.160.000	1.740.000		100%

U FBiH značenje se etničke suverenosti nije konkretizirao u nekom obliku njene teritorijalizacije već prihvaćanjem rješenja konsocijacijske demokracije. Dakle takvih rješenja koja su uključivala pravo svakog od naroda na izbor vlastitih političkih predstavnika, proporcionalnost, paritet, konsenzus, dvodomni parlament, pravo na uporabu veta itd.³⁰ Ima li se na umu da je omjer između

²⁶ Distrikt Brčko, uspostavljen 2000. od dijelova nekadašnje općine Brčko koji su se nalazili pod hrvatskom, muslimanskom/bošnjačkom ili srpskom kontrolom analiziran je u sklopu prostora pod nadzorom HVO-a, Armije BiH ili RS.

²⁷ Brojčano-demografski pokazatelji za 1991. proizišli su iz autorovog proračuna utemeljenog na podacima objavljenim kod: Jakov GELO, Marinko GRIZELJ, Anđelko AKRAP (priredili), *Stanovništvo Bosne i Hercegovine – narodnosni sastav po naseljima*, Zagreb, Republika Hrvatska – Državni zavod za statistiku, 1995. te iz uvida u linije razgraničenja između FBiH i RS te između bh. prostora pod kontrolom HVO-a i Armije BiH.

²⁸ Brojčano-demografski pokazatelji za 2011. su autorova pretpostavka utemeljena na podacima u: Darijan GRUBIŠIĆ, *Broj Hrvata/katolika u BiH po općinama, županijama, etniteta (2007/2008/2009. god.) na temelju blagoslova obitelji*, <http://www.posavski-obzor.info/> (25.07.2011); Popis katoličke crkve: U BiH živi 442.586 Hrvata, dnevnik *Večernji list* (Zagreb), <http://www.hercegbosna.org/> (25.07.2011); Neovisni analitički tim, *Stanovništvo BiH dvadeset godina poslije. Više od 95% Hrvata živi u FBiH, 95% Srba u RS, 92% Bošnjaka u FBiH*, <http://www.poskok.info> (25.07.2011); *Makroekonomski pokazatelji za BiH za 2010. godinu*, <http://www.sutra.ba/m/novost/37876> (27.07.2011).

²⁹ Podaci koji se odnose na prostorne veličine prema: Saša MRDULJAŠ, Veličina etničkih prostora u Bosni i Hercegovini (1991.) i njihova podjela po Daytonskome mirovnom ugovoru, *Politička misao*, 45 (2008) 3-4, 236.

³⁰ Mirjana KASAPOVIĆ, *Bosna i Hercegovina. Podijeljeno društvo i nestabilna država*, Zagreb, Politička kultura, 2005, 153-154, 156.

Hrvata i Muslimana/Bošnjaka u FBiH približno jedan naprama tri ta su rješenja u osnovi imala poslužiti osiguranju političko-pravnog statusa malobrojnijeg, hrvatskog naroda. U FBiH su doduše uspostavljeni i kantoni, no ne u funkciji etno-teritorijalne autonomije. Na određeni način ona je bila očuvana time što su i Hrvati i Muslimani/Bošnjaci zadržali vlastite vojne formacije, tj. HVO i Armiju BiH te kontrolu nad njima. Tako su prostori raspoređenosti te dvije oružane formacije, koje su zajednički sačinjavale Vojsku FBiH, u biti funkcionirali kao svojevrsni hrvatski i muslimanski/bošnjački samoupravni teritoriji.

Prema tome, prilikom uspostave FBiH u njen su ustroj »ugrađeni« mehanizmi koji su Hrvatima donekle ipak osiguravali očuvanje političkog subjektiviteta. Stoga se FBiH moglo doživljavati kao hrvatsko-muslimanski/bošnjački entitet. No, etabliranjem međunarodne zajednice, nakon što je ona stekla nadmoćnu političku ulogu u BiH, otpočeo je snažan i ustrajan muslimansko/bošnjačko-međunarodni angažman na njenoj unitarizaciji. Sukladno idejnom okviru oblikovanom još tijekom rata, taj se angažman propagandno nastavilo dovoditi u vezu s potrebom očuvanja bosansko-hercegovačkog multietnicizma, suživota, zaštite ljudskih prava, potrebom da BiH bude, kako se voli reći, »normalna« država. Usporedno, nastavljena je »neselektivna« kriminalizacija svakog oblika protivljenja takvom djelovanju.

S obzirom na to da bosansko-hercegovački Hrvati nisu uspjeli steći inozemne zaštitnike, da su izrazito malobrojniji naspram Muslimana/Bošnjaka, da njihov politički subjektivitet nije imao uporište u teritorijalnoj podlozi, razumljivo da je proces unitarizacije najdalekosežnije rezultate polučio upravo u FBiH. Tako je u zadnjih desetak godina zbrisano prvotno ustavno određenje tog entiteta, temeljne konsocijacijske karakteristike njegova političkog sustava, značenje autonomije koji su Hrvati osiguravali osloncem na prostorni raspored HVO-a itd.³¹ Sve je to rezultiralo stvarnim svođenjem FBiH na muslimansku/bošnjačku političko-teritorijalnu cjelinu. Formalno Hrvati u njoj imaju status konstitutivnog naroda i institucionalne pozicije koje bi im trebale omogućiti zaštitu tog statusa. No, značenje tih pozicija temeljito je urušeno. Primjerice,

³¹ Raspoloženje koje je prevladavalo unutar međunarodnih krugova angažiranih oko bosansko-hercegovačkog »slučaja« u vremenu kada otpočinje intenzivno urušavanje hrvatskih pozicija u FBiH dobro ilustrira izjava koju je početkom 2000. dao tadašnji međunarodni posrednik za taj entitet Christian Schwarz-Schilling (naknadno, 2006-2007. visoki predstavnik međunarodne zajednice za BiH). Naime, nakon što je konstatirao da pravo na korištenje veta u FBiH vodi k tome da »kada se jednoj naciji (uistinu, brojčano manjinskim Hrvatima, S. M.) neki zakon ne sviđa i ona ga odbije, onda je taj zakon blokiran čak i onda ako većina glasa za (realno, Muslimani/Bošnjaci, S. M.)« – Schwarz-Schilling je zaključio da takvo što »dugoročno ne može ostati tako jer to u biti znači protutežu demokraciji. Većinsko je pravo ukinuto u korist nacionalističkih pristupa [dnevnik *Slobodna Dalmacija* (Split), 17. veljače 2000, 9])«. Drugim riječima, FBiH valja preoblikovati iz hrvatsko-muslimanskog/bošnjačkog entiteta, što je po sporazumu kojim je utemeljena imala biti, u tvorevinu kojoj političko-pravni identitet proizlazi iz »većinskog prava«. Gledano sa aspekta brojčanih odnosa u FBiH, ovom je izjavom zapravo najavljeno njeno preoblikovanje u muslimansku/bošnjačku nacionalnu tvorevinu. Po ustaljenoj praksi ono je »prikriveno« brigom za demokraciju i »opravdavano« protivljenjem »nacionalističkom pristupu«.

mogućnošću da Muslimani/Bošnjaci biraju relevantne hrvatske političke zastupnike, uvelike suženom mogućnošću korištenja veta kao oblika zaštite vitalnih nacionalnih interesa te napokon i time što Muslimani/Bošnjaci imaju presudan utjecaj pri određivanju je li pojedino pitanje ili nije od vitalnog nacionalnog interesa za hrvatski narod u FBiH.³² U svakom slučaju, ukoliko se nastave dosadašnji politički tokovi izvjesno je da će s vremenom i formalno značenje FBiH kao hrvatskog entiteta biti zbrisano te da će ona u potpunosti biti svedena na razinu muslimanske/bošnjačke nacionalne tvorevine. Razumljivo da prikazani razvoj nailazi na otpor hrvatskih bosansko-hercegovačkih stranaka jedinstvenih u zahtjevu za (re)afirmacijom hrvatskog subjektiviteta. Pri tome su načelno suglasne da bi taj subjektivitet najviše bio zaštićen uspostavom većinski hrvatske, praktično teritorijalno diskontinuitetne jedinice unutar BiH.³³

Dok je Washingtonskim sporazumom uspostavljen temeljni okvir za regulaciju hrvatskog i muslimanskog/bošnjačkog statusa i odnosa, Daytonskim su sporazumom iz studenog 1995. definirane srpske pozicije u BiH. Srbima je međunarodno priznato pravo na vlastiti entitet – Republiku Srpsku (RS) koja zauzima nekih 49% bosansko-hercegovačkog teritorija. Istim je sporazumom određen i njen aranžman s FBiH, odnosno sadržaj bosansko-hercegovačke državnosti. S obzirom na razvoj političkih odnosa u FBiH, na njenu faktičku transformaciju u muslimanski/bošnjački entitet, relacije između nje i RS u stvarnosti se svode na suodnos između Muslimana/Bošnjaka i Srba. Označen kroz dvije suprotstavljene tendencije. S jedne strane muslimanska/bošnjačka politika, poticanjem unitarizacije BiH te s osloncem na međunarodnu zajednicu, usmjerena je na rušenje RS i dovođenje njene prostornosti pod vlastitu kontrolu. Srpska pak strana ustrajava na opstojnosti RS s tim da bi vjerojatno prvu povoljnu priliku iskoristila za pokušaj izdvajanja iz bosansko-hercegovačkog okvira s perspektivom pripajanja Srbiji.

Tablica br. 3: *Etnicitet Republike Srpske*³⁴

	1991.	2011.	1991.	udio unutar RS
Hrvati	151.000	15.000	hrvatski etnički teritoriji	6,4%
Srbi	886.000	1.220.000	srpski etnički teritoriji	73,3%
Muslimani	473.000	100.000	mus./boš. etnički teritoriji	20,3%
Jugoslaveni	82.000	-		
Ostali	42.000	20.000		
Ukupno	1.634.000	1.355.000		100%

³² Vidjeti: BISKUPSKA KONFERENCIJA BOSNE I HERCEGOVINE, *Bosna i Hercegovina – izvor nestabilnosti i prijetnja miru, ili buduća članica EU-a*, Sarajevo, 29. listopada 2005., (29.05.2005) <http://www.ktabkbih.net/info.asp?id=94> (25.07.2011).

³³ Vidjeti »Kreševsku deklaraciju« koju su 21. rujna 2007. potpisale sljedeće hrvatske bosansko-hercegovačke stranke: HDZ, HDZ 1990., HKDU, HSS, HSP – Đapić – dr. Jurišić, NS – Radom za boljitak, (21.09.2007) <http://hkdu.poslovnica.info/stranice/kresevska-deklaracija> (25.07.2011).

³⁴ Podaci u tablici br. 3 dobiveni su na jednak način kao i podaci prikazani u tablici br. 2.

U poratnom razdoblju procesi unitarizacije na državnoj razini rezultirali su time da je subjektivitet RS umanjen znatno »ispod« razine predviđene Daytonskim sporazumom. Međutim, u bitnome nije doveden u pitanje njen stvarni status kao srpskog entiteta. Štoviše, RS i nadalje raspolaže potencijalom koji joj osigurava da u odgovarajućim okolnostima relativno lako povрати nadležnosti koje je izgubila u korist centralne vlasti; u stvarnosti u korist muslimanske/bošnjačke strane. Stoga se može reći da je RS upravo u poslijeratnom razdoblju, unatoč umanjenom značenju svoje samosvojnosti postala stabilnim realitetom. Takvim kojeg međunarodna zajednica u esencijalnom smislu niti dovodi niti će dovoditi u pitanje. Iz više razloga. Prvo stoga što bi pokušaji destrukcije RS, za čiju se opstojnost, razumljivo, zalaže Srbija, mogli izazvati izrazitu destabilizaciju BiH i cijele regije. Drugo, što bi mogli dovesti do snažne polarizacije na međunarodnoj sceni. Tim više što iza opstojnosti RS otvoreno stoji i jedan od relevantnih čimbenika međunarodnih odnosa, tj. Rusija.³⁵ Kao treće, što RS, »koliko god Zapad šutio o tome«, može poslužiti i kao određena poluga zapadnih interesa u svezi BiH, za javno očitovanje nepopularnih te stoga i neproklamiranih. Kao četvrto, što RS nije lako »probavljiva« muslimanskoj/bošnjačkoj vlasti u Sarajevu. Riječ je o prostoru koji uglavnom okuplja srpske etničke prostore, koji je danas etnički gotovo homogen, na kojemu živi oko 1.200.000 Srba prema kojima oko 1.600.000 Muslimana/Bošnjaka u FBiH i nije baš izrazita brojčana nadmoć.

Prema tome, od međunarodne je zajednice neopravdano očekivati nekakvo rušenje RS. Realno, krajnji doseg njenog djelovanja u kontekstu tog entiteta može se očitovati u oblikovanju što adekvatnijih statusnih rješenja za tamošnje Hrvate i Muslimane/Bošnjake te u stvaranju odgovarajućih uvjeta za njihov povratak. Budući da međunarodna zajednica ne dovodi niti kani dovoditi u pitanje RS, a budući da je istodobno čvrsto opredijeljena za opstojnost i cjelovitost BiH – dugoročno bi, ukoliko se već želi stabilizirati bosansko-hercegovački prostor bio očekivan još jedan oblik međunarodnog djelovanja naspram tog entiteta. Takav koji bi trebao osigurati da Srbi svojevoljno, dakle bez inozemnog pritiska prihvate egzistenciju RS u okvirima BiH. Do toga, dakako, mogu dovesti samo ona međunarodna rješenja koja će u svojoj osnovi, ma kako god to zvučalo, pružati garancije održanja RS.

³⁵ Spyridon SFETAS, *The Balkans today: Between the European integration and the American-Russian antagonism*, *Review of International Affairs*, 61 (2010) 1, 30-53; Žarko N. PETROVIĆ (ur.), *Zbornik radova. Odnosi Rusije i Srbije na početku XXI veka*, Beograd, ISAC Fond, 2010; Dušan RELJIĆ, *Zapadni Balkan u trouglu SAD – EU – Rusija*, *Međunarodna politika*, 60 (2009) 2, 17-25; Radovan VUKADINOVIĆ, *Američko-ruski odnosi i NATO*, *Međunarodne studije*, 8 (2008) 2, 29-50.

3. *Daljnji razvoj političkih odnosa u Bosni i Hercegovini*

Sveukupno, BiH je prostor izrazite i kontinuirane političke dinamike u sferi nacionalno- interesnim kategorijama definiranih i međusobno proturječnih interesa. Kao takva ona je i nadalje nestabilna država. Ujedno, postojeći je politički razvoj postupno i sigurno usmjerava prema transformaciji u srpsko-muslimansku/bošnjačku tvorevinu. Takvu u kojoj bi se problematika međunarodnih odnosa u osnovi svodila na srpsko-muslimanske/bošnjačke odnose. Hrvati u BiH još uvijek imaju stanovit potencijal kojim bi mogli onemogućiti vlastito »isključivanje« s bosansko-hercegovačke političke scene. No ukoliko se taj potencijal ne iskoristi uskoro će biti minoran politički faktor. U takvim okolnostima ne bi nestalo samo hrvatskog političkog utjecaja u BiH već bi bio dan dodatni poticaj hrvatskom iseljavanju s bosansko-hercegovačkih prostora. U tom slučaju, BiH bi se s vremenom i etnički transformirala u srpsko-muslimansko/bošnjačku zemlju.

Što bi pak za Dalmaciju, a time i za Hrvatsku, značila završna, u postojećim prilikama sve očitiya, transformacija BiH u srpsko-muslimansku/bošnjačku tvorevinu? S tim da bi tada, s obzirom na svoj položaj, Dalmacija u potpunosti graničila s muslimanskim/bošnjačkim entitetom, u stvarnosti državom. Dakle, što nakon toga? Kakve mogu biti dugoročne solucije razvitka srpsko-muslimanskih/bošnjačkih odnosa? Mogući su sljedeći i redosljedom stupnja vjerojatnosti nabrojani scenariji:

1. zbog međunarodnog interesa i pritiska BiH opstaje no u njoj se nastavlja izrazita srpsko-muslimanska/bošnjačka politička suprotstavljanja pri čemu, u okolnostima nepostojanja nadmoći jedne ili druge strane, ostaje trajno politički nestabilnom;
2. s vremenom dolazi do popuštanja međunarodnog interesa za BiH kao i pritiska koji je omogućavao njen opstanak. U tim okolnostima BiH se raspada po entitetskim linijama te RS i nekadašnja FBiH postaju samostalnim državama. U zaleđu Dalmacije etablira se muslimanska/bošnjačka država dok se u perspektivi može očekivati uklapanje RS u okvir Srbije;
3. BiH postaje politički stabilnom srpsko-muslimanskom/bošnjačkom državom. Zbog međusobne iscrpljenosti i ravnoteže snaga RS i FBiH, uz međunarodnu koordinaciju, uspijevaju pronaći neke nadentitetske interese i osigurati opstojnost BiH;
4. BiH opstaje kao srpsko-muslimanska/bošnjačka zemlja i to bez međunarodnog patronata s tim da je viši stupanj integracije između RS i FBiH uvjetovan nekim vidom političkog aranžmana između BiH i Srbije;
5. u daljnjoj budućnosti, u međunarodno pogodnim okolnostima, muslimanska/bošnjačka strana, uz inozemno posredovanje uspijeva na

miran način izvršiti destrukciju RS. Tada bi kompletna BiH postala muslimanskom/bošnjačkom nacionalnom tvorevinom. Iz takve BiH uslijedilo bi i srpsko drastično iseljavanje pa bi ona i u etničkom smislu poprimila izrazit muslimanski/bošnjački etnički karakter. Sjeverno od Dalmacije nalazila bi se kompaktna i etnički manje-više homogena muslimanska/bošnjačka država;

6. u daljnjoj budućnosti BiH postaje prostorom srpsko-muslimanskih/bošnjačkih ratnih sukoba iz kojih muslimanska/bošnjačka strana izlazi kao pobjednička i pod svoju kontrolu stavlja kompletnu BiH prilikom čega dolazi do radikalnog srpskog iseljavanja iz nje. Navedeni razvoj događaja također bi doveo do toga da bi se sjeverno od Dalmacije nalazila kompaktna i etnički uglavnom homogena muslimanska/bošnjačka država;
7. u daljnjoj budućnosti BiH postaje prostorom srpsko-muslimanskih/bošnjačkih ratnih sukoba iz kojih bi srpska strana izlazi kao pobjednička što dovodi do uklapanja BiH u sferu srpskog utjecaja i njegova »protezanja« do same Dalmacije.

Ukoliko se nastavi dosadašnji razvoj, izvjesna transformacija BiH u srpsko-muslimansku/bošnjačku zemlju, činjenica je da bosansko-hercegovački Hrvati i nadalje, makar u skromnoj mjeri mogu utjecati na tijek bosansko-hercegovačkih odnosa te da čine većinu na onom prostoru kojeg su »unijeli« u FBiH. Jednako tako, činjenica je da su njihove pozicije urušavane prvenstveno međunarodnom voljom i asistencijom.³⁶ Stoga, ukoliko dominantni faktori unutar međunarodne zajednice prepoznaju značenje koje bi, prvenstveno za njihove interese, imala afirmacija hrvatskog subjektiviteta u BiH može se pretpostaviti da bi do te afirmacije moglo i doći. Konkretno do toga da bosansko-hercegovački Hrvati samostalno biraju svoje predstavnike u vlasti, da državne institucije budu popunjavanje principom proporcionalnosti i pariteta, da se odluke donose konsenzusom, da pravo veta uistinu bude u funkciji zaštite hrvatskih pozicija. U konačnici, da u BiH postoji i hrvatska autonomna jedinica kao najdalekosežniji oblik zaštite hrvatske ravnopravnosti u odnosu s brojnijim Muslimanima/Bošnjacima te jednako tako, na nivou BiH u odnosu s brojnijim Srbima. Bez autonomne jedinice, kako je dosadašnji, društvenim zakonitostima sukladan razvoj pokazao, ravnopravnost malobrojnijeg naroda vrlo brzo iščezava pred političkom nadmoćnošću brojnije zajednice.³⁷ A uspostava hrvatske jedinice u osnovi bi proizišla transformacijom FBiH iz federativne tvorevine dvaju na-

³⁶ Najčešće u vrijeme dok je visoki predstavnik međunarodne zajednice za BiH bio Wolfgang Petritsch (1999-2002). Stoga njegova knjiga *Bosna i Hercegovina od Dayton do Evrope* (Sarajevo, Svjetlost, 2002) pruža dobar uvid u političku filozofiju iz koje je proizlazila i proizlazi međunarodna podrška unitarizaciji BiH.

³⁷ »Kad jedan segment ima nadmoćnu većinu, njegovi će vođe pokušati zagospodariti, a ne surađivati sa suparničkom manjinom« (Arendt LIJPHART, *Demokracija u pluralnim društvima*, Zagreb, Globus/Školska knjiga, 1992, 61).

roda, hrvatskog i muslimanskog/bošnjačkog (kako je inicijalno zamišljeno) u federativnu tvorevinu njihovih teritorijalno-autonomnih cjelina.³⁸

Što bi opet za stabilnost BiH, čije bi postizanje, kako je proklamirano, imalo biti glavnim ciljem međunarodnog angažmana u njoj, značila transformacija većeg bosansko-hercegovačkog entiteta u istinsku hrvatsko-muslimansku/bošnjačku federaciju, u savez hrvatske i muslimanske/bošnjačke federalne jedinice? U tom smislu od izuzetnog bi značenja bilo to što bi te dvije, statusno jednako-pravne jedinice bile teritorijalno »isprepletene« i upućene jedna na drugu. Stoga bi morale naći modalitete koji bi omogućili uspješnost njihove međusobne koegzistencije te konstruktivnog suživota između pripadnika hrvatskog i muslimanskog/bošnjačkog naroda. Dosadašnjim nametanjem unitarnog modela, provođenim u »ozračju« manipulacije pojmom multietničnosti, odnosi između tih dvaju naroda dovođeni su u posve suprotan kontekst. Hrvati i Muslimani/Bošnjaci doduše obitavaju jedni pored drugih no iz većinskog, muslimanskog/bošnjačkog naroda proizlazi vlast koju manjinski, hrvatski narod mora trpjeti. Uvjetno rečeno »manjinski« jer na prostoru kojeg su prilikom nastanka države BiH, kao konstitutivni narod, inkorporirali u njen okvir prostor koji je HVO obranio (etnički prostor hrvatskog naroda), odnosno u okvir FBiH, Hrvati su, kako je istaknuto – većinski narod.

Može se taj odnos etno-vlasti i etno-podređenosti banalizirati u kontekstu FBiH, koju će, dok on traje svoditi na nestabilnu i besperspektivnu tvorevinu? No što on znači za BiH? Što iz takvog strukturiranja nacionalnih statusa i odnosa na prostoru FBiH mogu zaključiti Srbi koji su na državnoj razini također brojčana manjina u odnosu na Muslimane/Bošnjake? Tek to da unitarizacija provedena s namjerom očuvanja multietničnosti, suživota, ljudskih prava itd. vodi »prelijevanju« političke moći direktno na muslimansku/bošnjačku stranu. U konačnici i prema srpskoj podređenosti naspram muslimanske/bošnjačke zajednice te na svodenje cjelokupne BiH na razinu nacionalne države njenog najbrojnijeg naroda. Realno gledano u tim je okolnostima politički razumljivo srpsko ustrajavanje na što višem stupnju subjektiviteta RS pa i na njenom »izvlačenju« iz bosansko-hercegovačkog okvira. Nasuprot tome, ukoliko se FBiH oblikuje na način koji će svjedočiti da je suživot moguć uz osiguranu političku slobodu malobrojnijem narodu tad srpska strana gubi bitan argument za vlastita državotvorna i secesionistička nastojanja. Njih neće nestati, naročito s obzirom na prostornu uvezanost RS, no ona se pred međunarodnom javnošću, koja odreda podržava opstojnost BiH, neće baš olako moći opravdati.

³⁸ Teritorijalna autonomija (etničkih) segmenata pojedinog društva također se može koristiti kao konsocijacijska metoda pri regulaciji njihovih međusobnih odnosa. Najčešće u onim slučajevima kad između tih segmenata već postoji uočljiva prostorna razdvojenost (Arend LIJPHART, *Demokracija u pluralnim društvima*, Zagreb, Globus/Školska knjiga, 1992, 47-53). U slučaju Hrvata i Muslimana/Bošnjaka unutar FBiH ta je razdvojenost tek djelomična te bi potencijalne autonomne jedinice tih naroda valjalo oblikovati na teritorijalno diskontinuitetnom, također primjenjivanom principu.

Nadalje, ustrojstvom FBiH na principima koji bi osiguravali ravnopravne političke pozicije Hrvata i Muslimana/Bošnjaka, ali i njenu funkcionalnost, na najbolji bi se način pokazalo da je moguć adekvatan suživot između bosansko-hercegovačkih naroda bez izvanjskog tutorstva te da za opstanak BiH, barem u hrvatsko-muslimanskom/bošnjačkom slučaju, nije nužna inozemna prisila. Da njeni narodi, nastanjeni u središtu Europe, kao i etničke skupine koje su u sličnim pozicijama širom svijeta, uz odgovarajuća rješenja mogu uspješno koegzistirati unutar istog državnog okvira, a da im se u pitanje ne dovodi ono što smatraju najvrjednijim – vlastiti doživljaj slobode. Time bi bio dan još jedan, uvelike zapadni doprinos pozitivnijem oblikovanju međuljudskih odnosa.

Pored istaknutog, reafirmacijom i osiguranjem hrvatskog političkog subjektiviteta u FBiH, dakle subjektiviteta jednog, uvjetno rečeno kršćanskog naroda, na najbolji bi se način umanjila mogućnost, čega se u određenim zapadnim krugovima također pribojavaju, da se unutar muslimanske/bošnjačke zajednice razviju i ojačaju antizapadne tendencije. Jednako tako, umanjilo bi se intenzitet daljnjih iseljavanja Hrvata iz FBiH te uz pravu volju stvorilo uvjete za njihov znatniji povratak u nju. Osiguranjem hrvatskog subjektiviteta pružio bi se trajniji poticaj očuvanju multietničkog i multireligijskog, muslimansko-kršćanskog karaktera tog entiteta.

Napokon, ravnopravnim političkim statusom hrvatskog naroda, kojeg bi, pored ostalog, garantirala transformacija FBiH u saveznu tvorevinu hrvatske i muslimanske/bošnjačke jedinice, »unijela« bi se ravnoteža u međunarodne odnose u BiH što bi doprinijelo njenoj političkoj stabilizaciji. Jer pored postojećeg omjera unutrašnje podjele bosansko-hercegovačkog teritorija, po kojem Srbi kontroliraju jednu, a druga dva naroda, kako bi po inicijalnoj zamisli trebalo biti, drugu polovicu BiH, svoje bi značenje stekla i činjenica da uz muslimansku/bošnjačku etničku komponentu, koja čini približno polovicu bosansko-hercegovačkog stanovništva, svoju političku relevantnost ima i druga polovica, uvjetno gledano kršćanskog dijela bosansko-hercegovačkog stanovništva »sastavljena« od pripadnika hrvatskog i srpskog naroda.

Ukoliko bi, unatoč svemu, ipak došlo do raspada BiH po postojećim entitetskim linijama, adekvatno strukturirani hrvatsko-muslimanski/bošnjački odnosi na tlu FBiH poticajno bi djelovali na odgovarajuće političko-sigurnosno povezivanje između nje i Hrvatske. Takvo povezivanje kojim bi bila uspostavljena ravnoteža prema Srbiji i eventualno u njen okvir integriranoj RS. Tom bi se ravnotežom osigurala trajnija garancija stabilnosti ovdašnjih regionalnih odnosa. Stabilnosti koje ne bi bilo u slučaju da do raspada BiH dođe u okolnostima kada Hrvati na prostoru FBiH čine politički podređenu zajednicu.

4. Hrvatska politika prema Bosni i Hercegovini

Gledano s hrvatskog narodnosnog aspekta, završno svođenje BiH na srpsko-muslimansku/bošnjačku tvorevinu bilo bi politička katastrofa, totalan nacionalni debakl. Hrvati su autohtoni na bosansko-hercegovačkom prostoru, sudjelovali su u stvaranju države BiH, u njoj su imali ustavnu poziciju konstitutivnog, suverenog i jednakopravnog naroda, tijekom rata su obranili oko dvije trećine vlastitih etničkih prostora te četvrtinu bosansko-hercegovačkog teritorija, pri uspostavi FBiH bili su, jednako kao i Muslimani/Bošnjaci političkim subjektom, u tom su entitetu postojali mehanizmi zaštite tog subjektiviteta. No već za petnaestak poratnih godina statusno su temeljito degradirani. I to ispod razine dobro zaštićenih nacionalno-manjinskih skupina u pojedinim europskim državama. Gledano pak s geopolitičkog aspekta, završna transformacija BiH u srpsko-muslimansku/bošnjačku zemlju, takvu koja bi po najviše prikazanih rješenja bila bitna prijetnju stabilnosti i sigurnosti Dalmacije, tj. Hrvatske – govorila bi o potpunom slomu hrvatske regionalno-sigurnosne politike.

S obzirom na rečeno kao i na postojeću fazu strukturiranja bosansko-hercegovačkih nacionalnih statusa i odnosa jedina smislena politika Hrvatske bila bi u pružanju pune podrške procesima usmjerenim na (re)afirmaciju hrvatskog subjektiviteta u FBiH, a time i u samoj BiH. Subjektiviteta kojeg bi u najvećoj mjeri garantirala transformacija teritorijalnosti FBiH u prostornost hrvatske i muslimanske/bošnjačke, međusobno »isprepletene« i multietničke federalne jedinice. Uza to što bi (re)afirmacija hrvatskog subjektiviteta imala stabilizirajuće značenje za BiH, što bi doprinijela jačanju hrvatskog utjecaja unutar nje, posebice je bitno da bi ona dovela i do toga da u zaleđu Dalmacije, u sklopu FBiH bude hrvatska federalna jedinica. Teško je zamisliti scenarij po kojem bi ta jedinica mogla destabilizirati ili sigurnosno ugrožavati Dalmaciju/Hrvatsku. Štoviše, u slučaju destruktivnog razvoja odnosa u BiH ona bi sasvim sigurno amortizirala njegove negativne refleksije na hrvatski državni prostor.

Zaključno, zasigurno da je strateški hrvatski interes u održanju cjelovitosti i opstojnosti BiH. Time se sprječava integracija RS u okvir Srbije, umanjuje njen utjecaj na prostoru BiH kao i mogućnost antizapadnog, stoga i antihrvatskog političkog razvoja unutar islamske bosansko-hercegovačke komponente. Što je naročito važno, osigurava se potpunija komunikacija između teritorijalno disperziranih dijelova hrvatskog naroda u BiH. No jednako tako strateški je interes Hrvatske i taj da se unutar BiH u potpunosti realizira politički subjektivitet hrvatskog naroda. Upravo u kontekstu ostvarenja ovog interesa Hrvatska mora pokazati odgovarajuću inicijativu. Međunarodna zajednica i relevantni međunarodni čimbenici ulažu znatne napore u zaštitu cjelovitosti i opstojnosti BiH. S druge strane, teško je očekivati da će se itko angažirati u zaštiti hrvatskih pozicija u BiH, izuzimajući naravno bosansko-hercegovačke Hrvate, ako za to sama Hrvatska nije zainteresirana i angažirana.

U okolnostima državne samostalnosti Hrvatske, kada niz »unutrašnjih« problema traži rješenje, ne bi se moglo očekivati da pitanje (re)afirmacije hrvatskih pozicija u BiH zadobije znatniji društveno-debatni status. No, zbog njegove dalekosežnosti može se očekivati da je razjašnjeno zbog čega to pitanje uopće ima strateško značenje za Hrvatsku, da je usuglašeno da je uistinu nužno djelovati na zaštiti hrvatskog subjektiviteta u BiH, da je na primjerenoj razini oblikovan trajni interes prema problematici bosansko-hercegovačkih Hrvata i same BiH, da postoje institucionalni oblici djelovanja na ostvarenju strateških ciljeva Hrvatske naspram te zemlje. Postojeće je stanje takvo da ništa od navedenog ne postoji niti u rudimentarnoj formi.

Zapravo, iz nepostojanja ozbiljnije reakcije na procese koji su doveli gotovo do sloma hrvatskih pozicija u BiH, štoviše iz činjenice da se tim procesima nerijetko pružala podrška,³⁹ može se postaviti pitanje: Vodi li Hrvatska prema BiH uopće hrvatsku politiku; takvu koja bi bila određena njenim državnim te nacionalno-hrvatskim interesima? Primjerice, zasigurno bi i u Jugoslaviji relevantna upozorenja o tome da bi na određenom području njenog teritorija moglo doći do iseljavanja neke etničke skupine zbog pritiska druge izazvala pažnju ondašnjih vlastodržaca i pokušaje da se riješi sporna situacija. Aktualno stanje u Hrvatskoj je takvo da se upozorenju da Hrvati Središnje Bosne razmišljaju o masovnom iseljavanju zbog zaobilaženja njihovih ustavnih prava – ne pridaje nikakvo značenje.⁴⁰ Ovakvim odnosom može se samo dodatno potaknuti procese destrukcije zadnjih ostataka hrvatskog subjektiviteta u BiH.

Uzroke očigledne nesposobnosti Hrvatske da u bosansko-hercegovačkom kontekstu artikulira i provodi za svoje interese svrsishodnu politiku uvelike valja tražiti u konzerviranosti doživljaja i stavova koje se unutar njenog društva ima o hrvatsko-srpskim i hrvatsko-muslimanskim/bošnjačkim odnosima. Naime, okončanjem ratnih djelovanja stvoreni su posve novi (geo)politički realiteti; takvi koji iz korijena mijenjaju etno-političke suodnose na ovdašnjim prostorima. No, ne samo da je do nastanka tih realiteta došlo »naglo«, da su se zbili »nedavno«, već je nakon 1995. Hrvatska ostala izvan sfere u kojoj se nastavila »svakodnevna« politička konkretizacija hrvatsko-srpsko-muslimanskih/bošnjačkih odnosa. Stoga se može razumjeti što su u Hrvatskoj povijesno i iskustveno ukorijenjene predodžbe, bez obzira na to jesu li »lijeve« ili »desne« provenijencije, uspjele sačuvati svoje političko značenje. No, bez prepoznavanja suvremenog razvoja, bez političko-idejne prilagodbe tom razvoju, Hrvatska će nastaviti doprinositi urušavanju vlastitih pozicija i interesa. Pored toga, uvelike povijesno uvjetovana, izrazita idejna polarizacija njenog društva ne bi smjela biti preprekom formulaciji jedinstvene, ozbiljno koncipirane politike prema

³⁹ Ivo LUČIĆ, Što je (bila) Bosna i Hercegovina i tko smo (bili) mi, *Status*, br. 14, proljeće 2010, 108-109.

⁴⁰ Ana POPOVIĆ: »Lovrinović: Hrvati razmišljaju o masovnom iseljavanju iz Srednjobosanske županije«, *Večernji list*, 6. srpnja 1992.; <http://www.vecernji.ba/vijesti/lovrinovic-hrvati-raz-misljaju-masovnom-iseljavanju-sbz-a-clanak-307692> (25.07.2011).

BiH. Jer bez obzira na to hoće li pitanje strukturiranja bosansko-hercegovačkih nacionalnih statusa i odnosa razriješiti tako da ima pozitivne ili negativne refleksije na Hrvatsku – to će podjednako utjecati na sve njene građane.

Sveukupno, da bi Hrvatska uopće oblikovala adekvatnu politiku prema BiH nužno je da se unutar nje prethodno razazna kamo vodi postojeći bosansko-hercegovački politički razvoj te što on znači za hrvatske sigurnosne i nacionalne pozicije. Može se očekivati da u tom smislu upravo Dalmacija preuzme istaknutiju ulogu. Kako radi svog položaja tako i radi činjenice da najveći dio hrvatskih iseljenika, koje bi također valjalo zainteresirati za kontekst u kojem se Dalmacija nalazi u odnosu na postojeće bosansko-hercegovačke prilike – potječe iz nje. Jasno, pri oblikovanju i artikulaciji te politike valjalo bi voditi računa o tome da pitanje BiH ima međunarodno značenje te da su za njegovo rješenje relevantni brojni inozemni interesi. Jednako tako da su relevantne i inozemne percepcije, kakve god one bile. Stoga je važno da poticaj Hrvatske (re)afirmaciji hrvatskog subjektiviteta u BiH, njenoj opstojnosti i cjelovitosti, očuvanju njenog multietničkog karaktera, dodatnom jačanju njene stabilnosti – bude usklađen ne samo s opravdanim interesima druga dva bosansko-hercegovačka naroda već i s interesima onih zemalja koje »u ime« međunarodne zajednice faktički upravlja s BiH.

Saša Mrduljaš

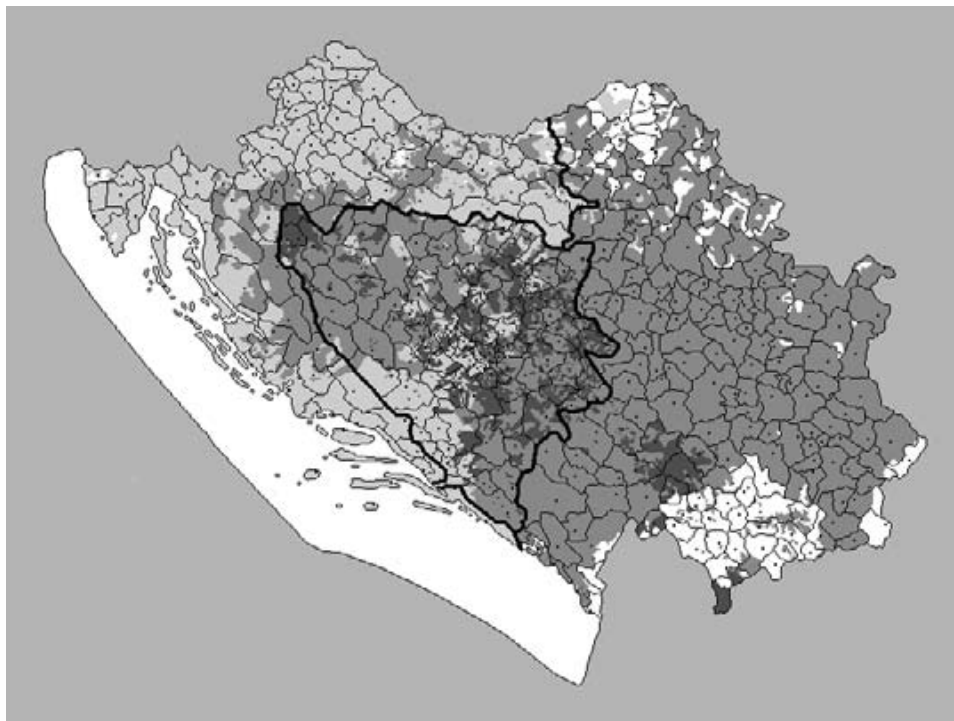
Relevance of the political relations in Bosnia and Herzegovina to Dalmatia

Summary

Considering the geographical interdependence between Dalmatia and Bosnia and Herzegovina, the political situation in Bosnia and Herzegovina bears on Croatia as no other state. So long as Bosnia and Herzegovina is politically unstable, Croatia will – due to the spatial extension of its Dalmatian segment – be rightly looked upon as a country that is part of an unstable region. What is also relevant to Croatia is the fact that the question of how the political situation in Bosnia and Herzegovina will be stabilised is still open. It may play out so that Bosnia and Herzegovina becomes a state whose interests are intertwined with Croatia's own interests, but it can also become a threat, due to its location, to Croatia's security. The paper describes and analyses the political relations in Bosnia and Herzegovina in the context of their geopolitical relevance to Croatia, explaining the political and historical framework, the direction of the current development and what it may mean to Dalmatia i.e. Croatia at large, and what Croatia can do to stabilise the neighbouring state and secure its own strategic interests.

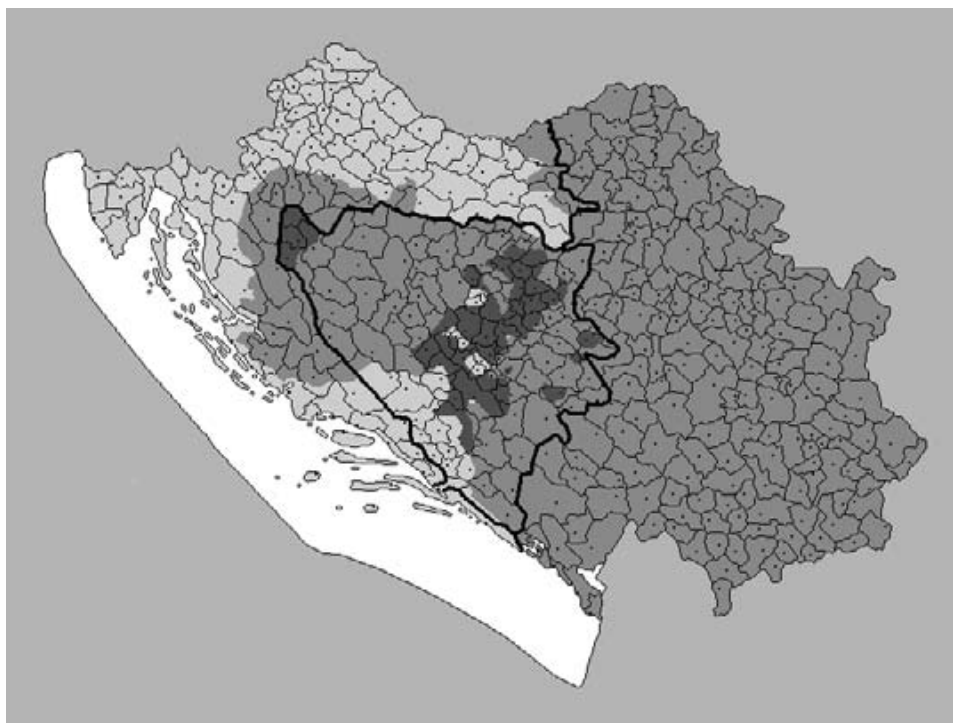
Keywords: Croatia, Dalmatia, Bosnia and Herzegovina, Croatians from Bosnia and Herzegovina, international community.

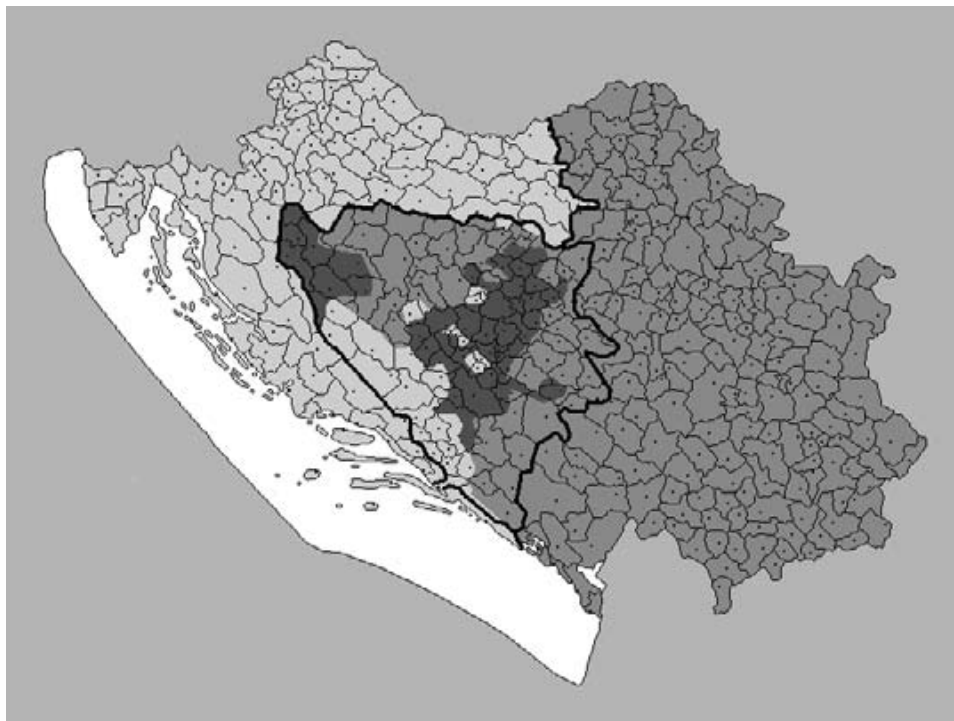
1. tanke linije – granice općina u Hrvatskoj, BiH, Srbiji i Crnoj Gori; 2. točke – općinska središta; 3. pune linije – republičke/državne granice; svijetlo – hrvatski etnički prostori; tamno – srpski (u Crnoj Gori te na pojedinim lokacijama unutar Srbije i crnogorski) etnički prostori; crno – muslimanski/bošnjački etnički prostori; bijelo – prostori ostalih etničkih skupina. Etničku kartu izradio dr. sc. Saša MRDULJAŠ prema podacima: Jasna CRKVENČIĆ-BOJIĆ (urednica), *Popis stanovništva Hrvatske 1991. – narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima*, Zagreb, Republika Hrvatska – Republički zavod za statistiku, 1992; Jasna CRKVENČIĆ-BOJIĆ (urednica), *Stanovništvo Bosne i Hercegovine – narodnosni sastav po naseljima*, Zagreb, Republika Hrvatska – Državni zavod za statistiku, 1995; 3. Dušanka HADŽI-JOVANOVIĆ (urednica), *The Serbian Questions in the Balkans*, Belgrade, Belgrade, University of Belgrade – Faculty of Geography, 1995; Aleksandar RAVLIĆ, *Međunarodni znanstveni skup Jugoistočna Europa 1918-1995.*, Zagreb, Hrvatska matica iseljenika/Hrvatski informativni centar, 1999.

Karta br. 1: *Raspored etničkih prostora unutar Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Srbije i Crne Gore (popis 1991.)*

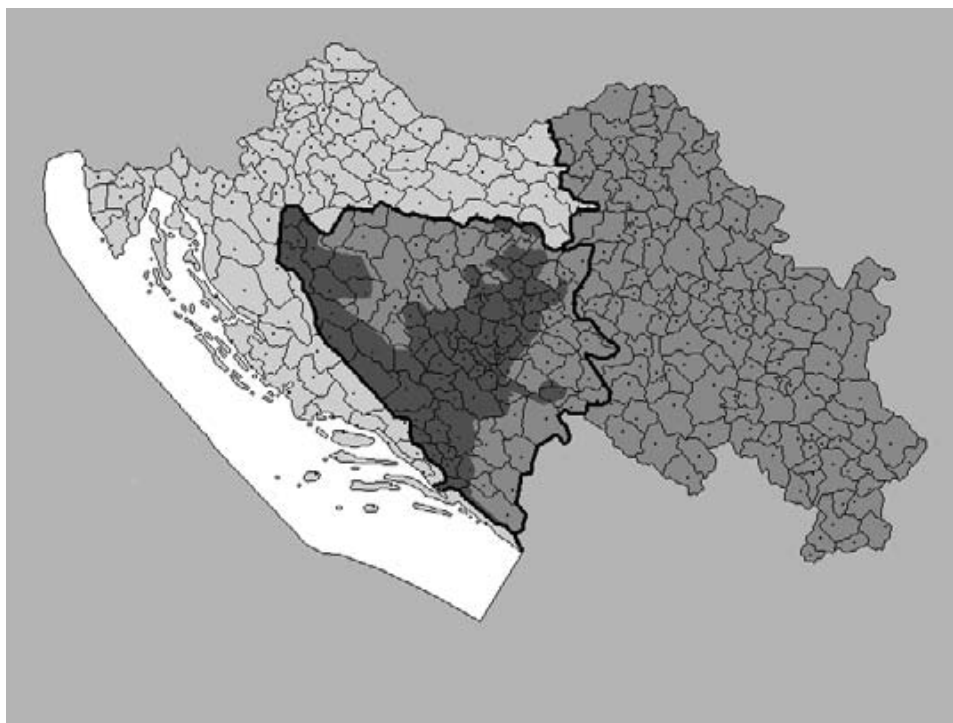
1. tanke linije – granice općina (stanje iz 1991.) u Hrvatskoj, BiH i Saveznoj Republici Jugoslaviji (Srbija i Crna Gora); 2. točke – općinska središta; 3. pune linije – republičke/državne granice; svijetlo – pod hrvatskim državnim nadzorom te pod kontrolom HVO-a u BiH; tamno – SRJ te prostori pod srpskom kontrolom unutar Hrvatske i BiH; crno – pod muslimanskim/bošnjačkim nadzorom. Kartu izradio dr. sc. Saša MRDULJAŠ.

Karta br. 2: *Teritorijalni raspored političko-vojne kontrole unutar Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1994.)*

1. tanke linije – granice općina (stanje iz1991.) u Hrvatskoj, BiH i Saveznoj Republici Jugoslaviji (Srbija i Crna Gora); 2. točke – općinska središta; 3. pune linije – republičke/državne granice; svijetlo – Hrvatska (uključen dio Podunavlja koji je u njen sastav potpuno integriran do početka 1998.) i prostori Federacije BiH pod nadzorom HVO-a; tamno – SRJ i Republika Srpska unutar BiH; crno – prostori Federacije BiH pod muslimanskim/bošnjačkim nadzorom. Kartu izradio dr. sc. Saša MRDULJAŠ.

Karta br. 3: *Teritorijalni raspored političko-vojne kontrole unutar Bosne i Hercegovine (1995/96.)*

1. tanke linije – granice općina (stanje iz1991.) u Hrvatskoj, BiH i Srbiji (bez Kosova); 2. točke – općinska središta; 3. pune linije – republičke/državne granice; svijetlo – Hrvatska; tamno – Srbija i Republika Srpska unutar BiH; crno – Federacija BiH faktički pod muslimanskim/bošnjačkim političkim nadzorom. Kartu izradio dr. sc. Saša MRDULJAŠ.

Karta br. 4: *Teritorijalni raspored političke kontrole unutar Bosne i Hercegovine (2011.)*